

Ekonomska kriza, kvalitet rada i društvena integracija:

Glavni rezultati iz 2. i 5. runde
Evropskog društvenog istraživanja

u serijalu
Topline
Results
ESS

3

Broj

Pristupanje Evropskom društvenom istraživanju Podaci i dokumentacija

Evropsko društveno istraživanje omogućuje slobodan pristup svim svojim podacima i pratećoj dokumentaciji. Oni se mogu pretraživati i preuzeti sa internet stranice istraživanja:
www.europeansocialsurvey.org
www.ess.rs

Specifične inicijative su razvijene kako bi se dodatno podstakao pristup i korišćenje sve većih baza podataka, uključujući EduNet i NESSTAR, koji su dostupni putem ESS veb stranice.

EduNet

ESS sredstvo za elektronsko učenje, EduNet, je inicijalno razvijeno za upotrebu u visokom obrazovanju. Ono pruža praktične primere i vežbe koje su osmišljene tako da vode korisnike kroz istraživački proces, od teorijskog problema do tumačenja statističkih rezultata. Osam tema je trenutno dostupno na osnovu podataka iz ESS-a.

NESSTAR

ESS Onlajn analiza koristi NESSTAR, onlajn platformu za analizu podataka. Sva dokumentacija sa informacijama za način korišćenje NESSTAR je dostupna na platformi norveške Službe za podatke društvenih nauka (www.nesstar.com/index.html).

Stavovi javnosti su važni u demokratskim društvima. Oni odražavaju ono što građani veruju, žele, odražavaju njihove strahove i preferencije. Teško ih je meriti, često su neizrečeni i ne mogu se tumačiti samo na osnovu opredeljenja birača na izborima. Niti se mogu shvatiti samo na osnovu istraživanja javnog mnjenja, koja uglavnom pružaju trenutne i nepotpune uvide u formiranje i promenu stavova javnog mnjenja. Evropsko društveno istraživanje pruža detaljne uvide u stavove i ponašanje javnosti, koristeći kvalitetne naučne metodologije i ponovljene procedure.

U ESS serijalu Glavnih rezultata, vodeći akademski eksperti u različitim oblastima pružaju uvod u ključna pitanja evropskih društava. Serijal prevazilazi jednostavnu prezentaciju podataka, pružajući teorijske reference i detaljnu akademski utemeljenu analizu. Nadamo se ne samo da je serijal informativan, već i da će inspirisati druge da iskoriste ovaj bogat izvor podataka.

Rori Ficdžerald (Rory Fitzgerald)
Direktor ESS-a

Autor ovog izdanja:

Dankan Gali (Duncan Gallie) je Official Fellow Nafild Koledža (Nuffield College) i Profesor sociologije na Univerzitetu Oksford, Ujedinjeno Kraljevstvo.

Izveštaj se zasniva na analizama koje je sprovodio autor i drugi članovi Tima za dizajniranje upitnika - Martina Dikhof (Martina Dieckhoff, WZB, Berlin), Helen Rasel (Helen Russell, ESRI, Dublin), Nadia Štajber (Nadia Steiber, Univerzitet za ekonomiju i poslovanje u Beču), Mihael Tolin (Michael Tämlin, SOFI, Stokholm), kao i Vanesa Gaš (Vanessa Gash, City University London), Hande Inank (Hande Inanc, Univerzitet Oksford), Frensis Mekginiti (Frances McGinniti) i Doroti Votson (Dorothy Watson, ESRI, Dublin), Havijer Polavieha (Javier Polavieja, Universidad Carlos III, Madrid) i Ling Žu (Ling Zhou, Univerzitet u Sariju, Ujedinjeno Kraljevstvo).

Istraživački tim je zahvalan Britanskoj Akademiji za finansiranje sastanaka na kojima se diskutovalo o analizi kroz svoj Program malih stipendija (Small Grants Scheme). Rad tima će biti objavljen pod sledećim naslovom: Gallie D. ed. *Economic Crisis, Quality of Work and Social Integration: the European Experience*. Oxford: Oxford University Press (2013).

Ekonomska kriza, kvalitet rada i integracija društva: Glavni rezultati iz 2. i 5. runde Evropskog društvenog

Dankan Gali (Duncan Gallie)

Uvod

Ekonomska kriza koju je prouzrokovao krah banaka 2008. godine je bila najozbiljnija još od 1930ih. Kakve su bile implikacije krize za svakodnevno iskustvo ljudi u pogledu kvaliteta njihovog posla, njihovog porodičnog života i ličnog blagostanja, i njihove vere u institucije svog društva? Da li je iskustvo krize bilo veoma slično širom Evrope ili se razlikovalo u odnosu na ozbiljnost krize ili stepen zaštite koju su pružali različiti nacionalni institucionalni sistemi?

Ova pitanja su bila u fokusu prvog ponovljenog modula Evropskog društvenog istraživanja (ESS) sprovedenog 2010. godine (5. runda). Modul se temeljio na setu pitanja koje je ESS inicijalno postavio 2004. (2. runda) o porodici, radu i blagostanju, čime se obezbeđuje direktno poređenje između perioda pre krize i perioda u kojem je većina zemalja izašla iz recesije 2008-9. (iako i dalje nisu dostigle nivo BDP-a od pre recesije).¹

U ovom izveštaju predstavljamo ključne nalaze za 19 zemalja za koje su uporedni podaci za 2004. i 2010. godinu bili dostupni do proleća 2012. To su dve liberalne anglosaksonske zemlje (Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo), četiri nordijske zemlje (Danska, Finska, Norveška i Švedska), četiri kontinentalne zapadnoevropske države (Belgija, Francuska, Nemačka i Holandija),² tri južnoevropske zemlje (Grčka, Portugal i Španija) i šest istočnoevropskih (Češka, Estonija, Poljska, Slovenija i Slovačka).

U svakoj rundi istraživanja obavljeno je oko 37.000 intervjua u 19 zemalja, pružajući reprezentativne nacionalne uzorke stanovništva. Od toga je u svakoj rundi bilo oko 15.000

zaposlenih - što je pružilo osnovu za analizu kvaliteta rada. Svaka država je organizovala sopstveni prevod i terenski rad, prema standardima koje je odredio Glavni naučni tim ESS-a. Intervjui licem u lice su sprovedeni u domovima ispitanika.

Prilikom procene uticaja ekonomske krize, istovremeno smo povezivali promene tokom vremena sa ozbiljnošću krize u određenim zemljama, bilo u pogledu opadanja BDP-a ili porasta nezaposlenosti, i oslanjali se na niz retrospektivnih pitanja iz istraživanja iz 2010. koja su pružala informacije o radu pojedinaca i porodičnim iskustvima krize tokom prethodne tri godine.

Ekonomska kriza i kvalitet rada

Istraživanje se fokusiralo na pet ključnih pitanja u pogledu kvaliteta rada: mogućnosti za obuku, kontrolu rada, intenzitet rada, sigurnost posla i konflikt posao-porodica.

Mogućnosti za obuku

Kontinuirana obuka je od suštinskog značaja za kvalitet rada jer omogućava zaposlenima da nastave da razvijaju svoje veštine tokom čitavog radnog veka. Takođe, obogaćivanje baze veština je od suštinskog značaja za budući ekonomski rast određene zemlje. Da li je ekonomska kriza uticala na stepen u kome su zaposleni imali mogućnosti za obuku?

Kada se uzme u obzir opšti obrazac za 19 istraženih zemalja, može se videti da je učestalost obuke vidljivo opala - šanse za sticanje obuke su u 2010. godini bile za 20%

manje nego 2004, čak i kada se uzmu u obzir moguće promene u karakteristikama radne snage i radnih mesta. Međutim, postojale su i značajne razlike između zemalja, kao što se vidi na Grafikonu 1. Nije bilo značajnih promena u obimu obuke u bilo kojoj od nordijskih zemalja, i zapravo je došlo do povećanja obima u dve kontinentalne zemlje. Nasuprot tome, u Ujedinjenom Kraljevstvu i Irskoj je došlo do smanjenja obima, a pogotovo u zemljama Istočne Evrope.

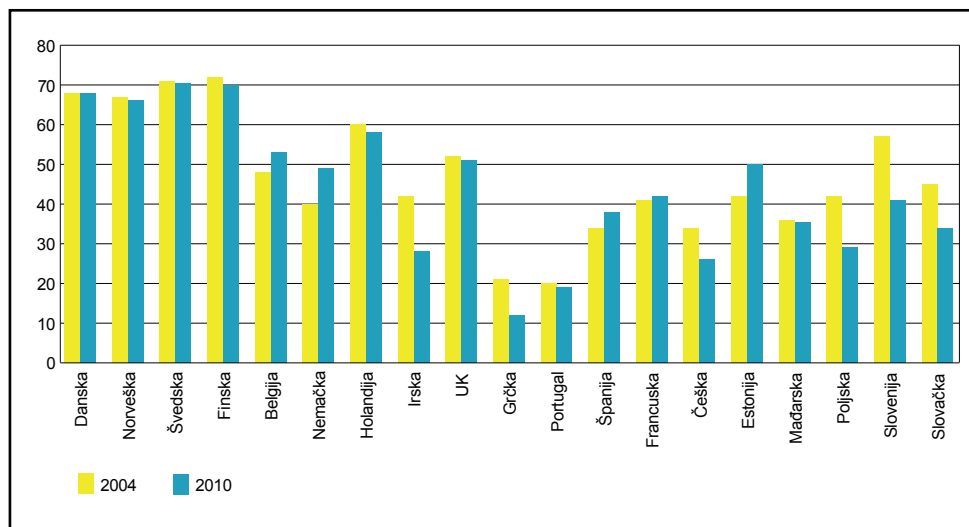
Jedan faktor koji objašnjava ove razlike jeste ozbiljnost ekonomske krize. Iako je većina zemalja pogođena recesijom, postojale su značajne varijacije u njenoj težini i trajanju. Zemlje koje su iskusile značajniji pad stope rasta BDP-a u periodu između 2004. i 2010. su i najviše redukovale mogućnosti za obuku.

Međutim, postojale su značajne razlike i između zemalja sa sličnim nivoima ekonomskih problema.

Razlike u institucionalnim sistemima su još jedan faktor koji objašnjava razlike u trendovima obuke tokom vremena. Zemlje koje su imale jače propise o zaštiti radnih mesta i koje nisu omogućavale lako otpuštanje zaposlenih, češće su zadržavale pređašnji nivo pružanja obuke nego one koje su poslodavcima omogućavale veću slobodu da otpuste svoje zaposlene. Ovo ukazuje na to da poslodavci ulažu veće napore da unaprede veštine svoje radne snage onda kada znaju da će imati relativno dugoročne odnose sa zaposlenima.

Najzad, primetno je da nije postojala tendencija da nejednakosti u nivou obuke među

Grafikon 1. Proporcija zaposlenih kojima je obezbeđena obuka 2004-2010

zaposlenima sa različitim nivoima obrazovanja rastu u periodu krize. Umesto toga, nejednakost u nivou obuke zasnovana na obrazovanju se zapravo smanjila u nekoliko zemalja tokom ovog perioda.

Kontrola posla

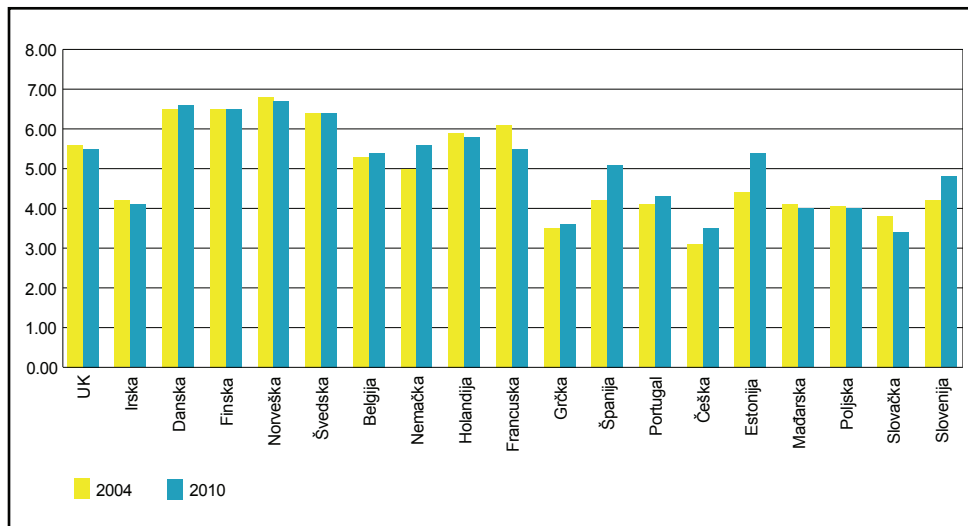
Istraživanja su dosledno pokazala da je kontrola posla, odnosno mogućnost zaposlenih da utiču na odluke na poslu, jedan od najvažnijih faktora koji utiču na njihovu motivaciju i blagostanje. Takođe se pokazalo da kontrola posla pomaže zaposlenima da se nose sa visokim radnim opterećenjem, tako što umanjuje negativne psihološke efekte opterećenja.

Najupadljivija karakteristika koja se uočava prilikom upoređivanja nivoa kontrole posla u evropskim zemljama u 2004. i 2010. godini jeste

da su razlike između zemalja ostale veoma konzistentne tokom vremena. Na Grafikonu 2 su prikazani rezultati pojedinih zemalja u odnosu na indeks kontrole posla koji je formiran na osnovu tri pitanja ESS-a o tome koliko uprava omogućava zaposlenima da odlučuju o svakodnevnoj organizaciji rada, tempu rada i odlukama vezanim za organizacionu politiku. Zaposleni u nordijskim zemljama su imali najviši nivo učešća u odlukama o svom radu, oni u zemljama kontinentalne Evrope su ostvarivali srednji nivo, dok su zaposleni u zemljama južne i istočne Evrope imali najmanje uticaja. Ove razlike su delimično bile odraz mere u kojoj su pomenute zemlje razvile efikasne sisteme zastupanja zaposlenih na radnom mestu, kao i snage nacionalnih sindikata.

Ali postoje i pokazatelji određenih promena

Grafikon 2. Rezultati indeksa kontrole posla (0-10) po zemlji 2004-2010

u južnoj Evropi i nekim zemljama istočne Evrope. Te promene se odnose na povećane mogućnosti zaposlenih da kontrolišu svoje poslove. Ovo je delimično posledica činjenice da je u ovim zemljama recesija dovela do naročito velikog gubitka radnih mesta u sferi manuelnog rada, koja obično imaju relativno nizak nivo kontrole. Eliminisanje takvih poslova iz radne snage dovelo je do porasta prosečnog nivoa kontrole kod onih koji su zadržali posao.

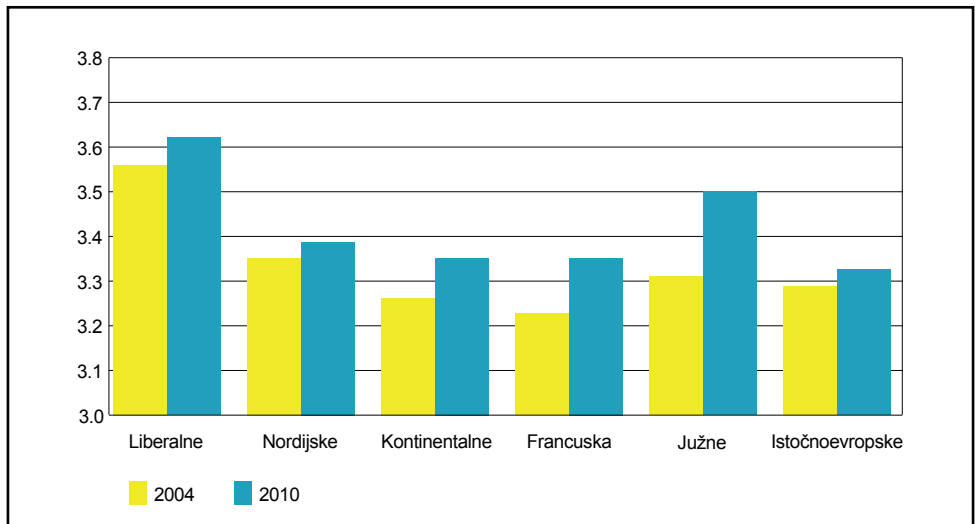
Jedina zemlja čiji se obrazac promene značajno razlikovao je bila Francuska. Ovo je bila jedina zemlja među bogatijim EU-15 zemljama u kojoj se dogodio značajan pad uticaja zaposlenih na poslu.

Intenzitet rada i stres na radu

Dosledno je pokazano da je intenzitet rada, u smislu neophodnog napora i vremenskog pritiska na poslu, jedan od najjačih faktora koji utiču na blagostanje zaposlenih. Recesija početkom devedesetih je bila praćena izrazitim povećanjem intenziteta rada u evropskim zemljama, nakon čega se nivo stabilizovao u deceniji od 1995. do 2005. godine. Međutim, podaci Evropskog društvenog istraživanja sugerišu da je nivo ponovo porastao sa recesijom 2008-9. i nakon nje. Štaviše, kao što se vidi na Grafikonu 3, to je bio slučaj u svim regionima Evrope.

Jasno je da je povećanje intenziteta rada povezano sa iskustvom ekonomske krize. Zaposleni koji su bili u organizacijama koje su imale finansijske poteškoće tokom prethodne

Grafikon 3. Rezultati intenziteta rada (0-5) 2004-2010

tri godine, koji su bili na radnim mestima gde je došlo do redukcije broja zaposlenih i koji su prijavljivali da su njihovi poslovi postali nesigurniji, češće su prijavljivali i visok nivo intenziteta rada od onih koji su radili u organizacijama manje pogođenim krizom.

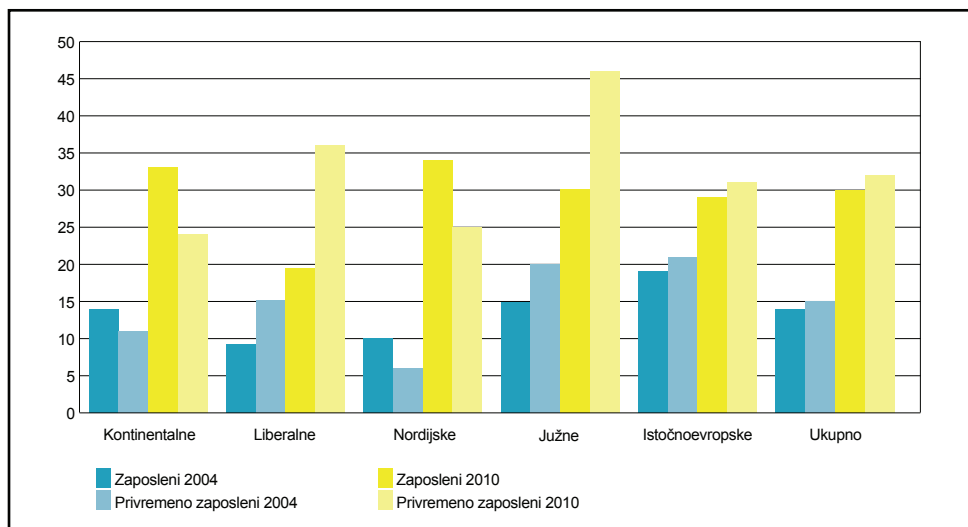
Prethodna istraživanja su ukazala na to da intenzitet rada najčešće šteti psihološkom i fizičkom zdravlju zaposlenih onda kada je povezan sa niskim nivoom kontrole posla. Takvi poslovi poznati su kao poslovi „visokog opterećenja”. Za razliku od opšerasprostranjenog porasta intenziteta rada, do porasta je u slučaju radnih mesta visokog opterećenja došlo samo u određenom broju zemalja – u anglosaksonskim zemaljama (Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo), zemaljama istočne Evrope i ponajviše u Francuskoj.

Nesigurnost posla

Pokazalo se da visok stepen nesigurnosti posla ima jednako ozbiljan uticaj na psihološko zdravlje kao nezaposlenost. Generalno se može očekivati da ekonomska kriza dovede do značajnog porasta strepnje od gubitka posla. Međutim, iako je to tačno za evropske zemlje kao celinu, na Grafikonu 4 se može videti da su postojali važni izuzeci. U nordijskim i kontinentalnim zemljama, nesigurnost posla nije bila veća 2010. nego 2004. godine. Za razliku od toga, nesigurnost je naglo porasla u liberalnim anglosaksonskim zemljama i u zemljama južne i istočne Evrope.

Jedan dugoročni trend koji se može uočiti tokom decenije i po pre krize je povećanje broja zaposlenih koji su radili pod nestandardnim

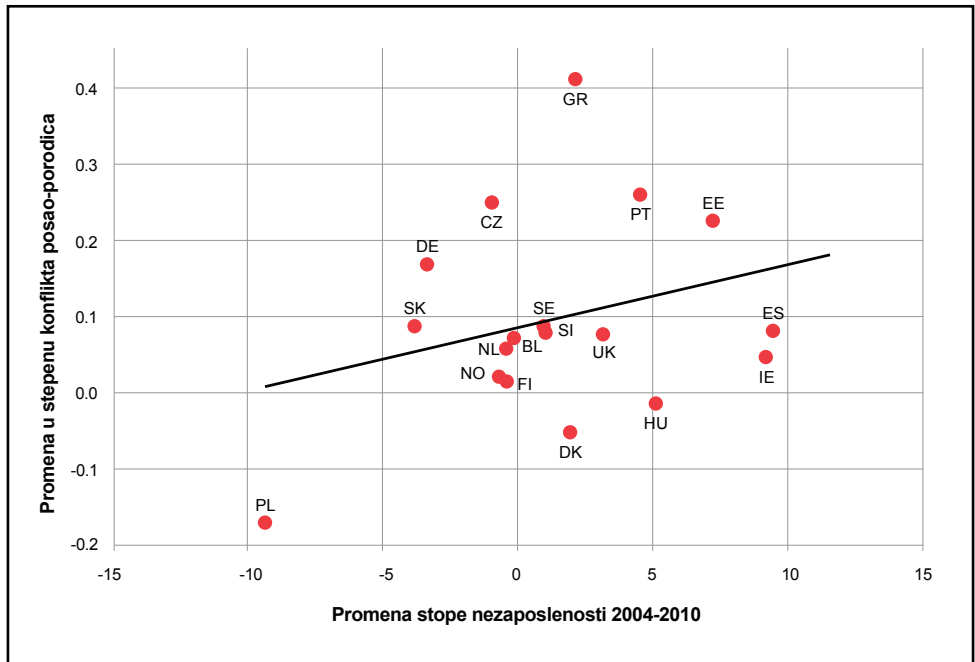
Grafikon 4. Nesigurnost posla među svim zaposlenima i privremeno zaposlenim 2004-2010

ugovorima, odnosno na privremenim poslovima ili sa skraćenim radnim vremenom. Ovo se tumači kao posledica potrebe za povećanjem fleksibilnosti rada zbog sve nestabilnijih tržišta, ali je to rezultiralo povećanjem strukturne nesigurnosti, u smislu radnih mesta koja imaju niži nivo zaštite zaposlenih od tradicionalnih radnih mesta. Važno je pitanje da li je ekonomska kriza ta koja je uzrokovala da poslodavci promene strukturu svoje radne snage povećavajući udeo zaposlenih na manje sigurnim poslovima, kao i da li su se uslovi zapošljavanja na takvim radnim mestima pogoršali.

Rezultati istraživanja sugerišu da u strukturi radne snage u ovom periodu nije bilo značajnih promena, iako se u većini zemalja povećao procenat zaposlenih sa skraćenim radnim vremenom. Štaviše, nije došlo do povećanja nesigurnosti kod onih koji su zaposleni na određeno vreme i sa skraćenim radnim vremenom u poređenju sa zaposlenima na standardnim poslovima (Grafikonu 4). Ali, zaposleni sa nestandardnim ugovorima su u jednom bitnom pogledu snosili nesrazmerno visoke troškove ekonomske krize. Njima su znatno češće smanjivane plate u poređenju sa zaposlenima sa standardnim ugovorima.

Grafikon 5. Promena u intenzitetu konflikta posao-porodica i promena stope nezaposlenosti 2004-2010

Napomena: Rezultati se zasnivaju na ispitanicima koji su u braku/kohabitiraju i imaju između 20 i 64 godine

Konflikt posao-porodica

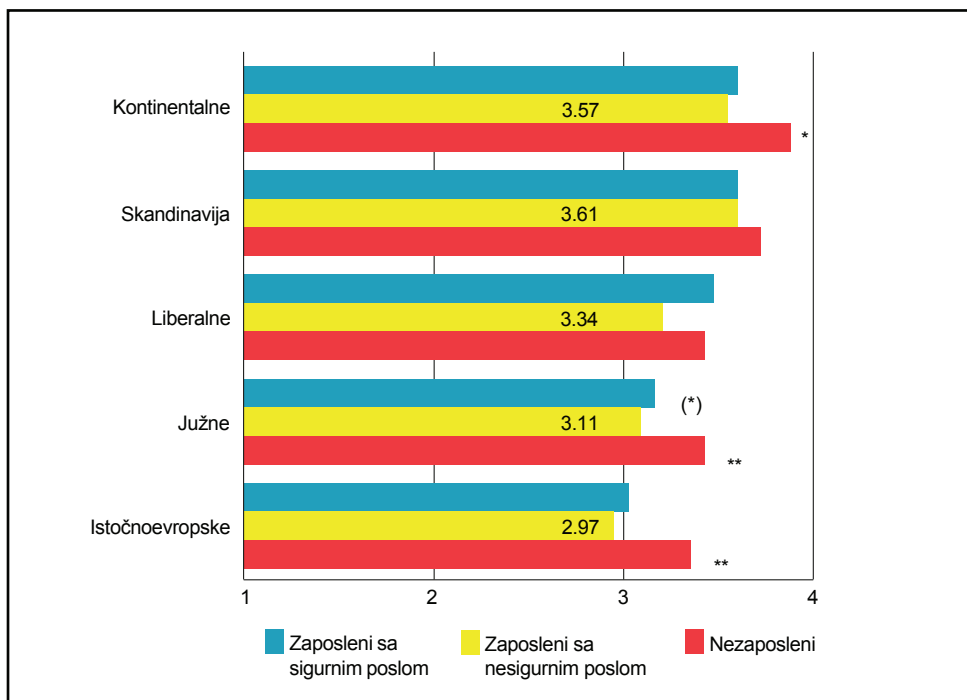
Sa porastom učešća žena na tržištu rada, pitanje konflikta posao-porodica zauzima sve centralnije mesto u diskusijama o kvalitetu rada. Nije bilo lako predvideti efekat ekonomske krize po pitanju opterećenja koje rad predstavlja za porodični život. Skraćeno radno vreme je možda umanjilo pritisak, ali su drugi faktori kao što su veći intenzitet rada, nesigurnost posla i finansijske teškoće mogli da ga povećaju.

Nalazi Evropskog društvenog istraživanja pokazuju da se u stvari dogodio mali, ali značajan porast intenziteta sukoba posao-

porodica između 2004. i 2010.³ godine. Štaviše, to se dogodilo u većini zemalja. Tome je doprinelo mnoštvo promena u uslovima rada tokom pomenutog perioda, uključujući povećanje broja radnih sati, povećanje prekovremenog rada bez prethodnog obaveštenja i povećana nesigurnost posla. Međutim, najvažniji faktor bio je povećanje radnog opterećenja.

Kao što se može videti na Grafikonu 5, postojala je opšta tendencija da je konflikt posao-porodica bio utoliko izraženiji kod venčanih i nevenčanih parova što je stopa rasta nezapolenosti bila veća (vidi Istraživanje EU o radnoj snazi) tokom pomenutog perioda.

Grafikon 6 Efekti nesigurnosti posla i nezaposlenosti na posvećenost zaposlenju

Napomena: Statistički značajne razlike označene su zvezdicama: ** $p = 0,01$; * $p < 0,05$; (*) $p = < 0,10$

Retrospektivne informacije u ESS iz 2010. o promenama u radnoj i porodičnoj situaciji ispitanika omogućile su direktnije ispitivanje uticaja ekonomskih promena. Oni ispitanici koji su iskusili pogoršanje porodičnog budžeta doživljavali su znatno viši nivo konflikta posao-porodica. Ispitanici koji su doživeli negativne promene na poslu, kao što je smanjenje sigurnosti posla ili smanjenje intrinzične zanimljivosti posla, takođe su prijavljivali veće poteškoće u usklađivanju rada i porodičnog života.

Efekat krize na organizaciju za koju su ispitanici radili je takođe imao uticaja. Oni koji su radili u preduzećima koja su imala finansijske teškoće u prethodne tri godine beležili su viši nivo sukoba posao-porodica, čak i kada se uzmu u obzir potencijalne razlike u ličnim osobinama i karakteristikama posla.

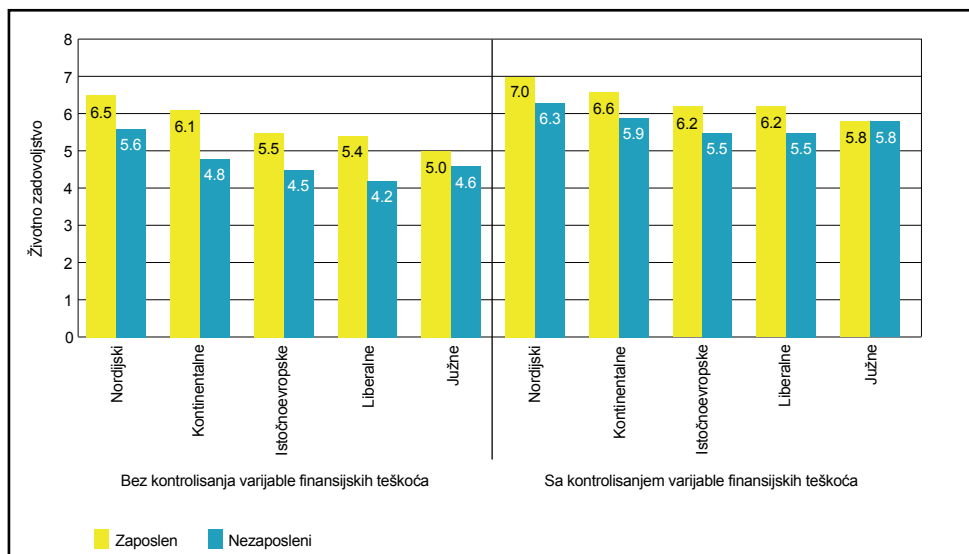
Ekonomska kriza i društvena integracija

Da li je ekonomska kriza uticala na subjektivnu društvenu integraciju, koja se ogleda u zadovoljstvu ljudi strukturama i institucijama njihovih društava i njihovom poverenju u iste? Evropsko društveno istraživanje nam omogućava da se usredsredimo na tri ključna pitanja: posvećenost ispitanika zaposlenju,⁴ stepen zadovoljstva njihovim ličnim životnim uslovima i njihov stav prema legitimitetu postojećih institucija političkog upravljanja.

Posvećenost zaposlenju

Za radno sposobne, posvećenost zaposlenju se shvata kao ključni aspekt društvene integracije. Ovo nije slučaj samo zbog implikacija posvećenosti zaposlenju za nacionalne strategije rasta, već i zbog toga što

Grafikon 7. Životno zadovoljstvo zaposlenih i nezaposlenih (0-10), sa i bez kontrolisanja varijable finansijskih teškoća

Napomena: Rezultati su proračunati na osnovu modela koji kontrolišu niz varijabli u vidu ličnih i društvenih karakteristika. Sve razlike između zaposlenih i nezaposlenih su statistički značajne ($p < 0.001$), izuzev režima za južnu Evropu u modelu koji kontrolišu varijablu finansijskih teškoća.

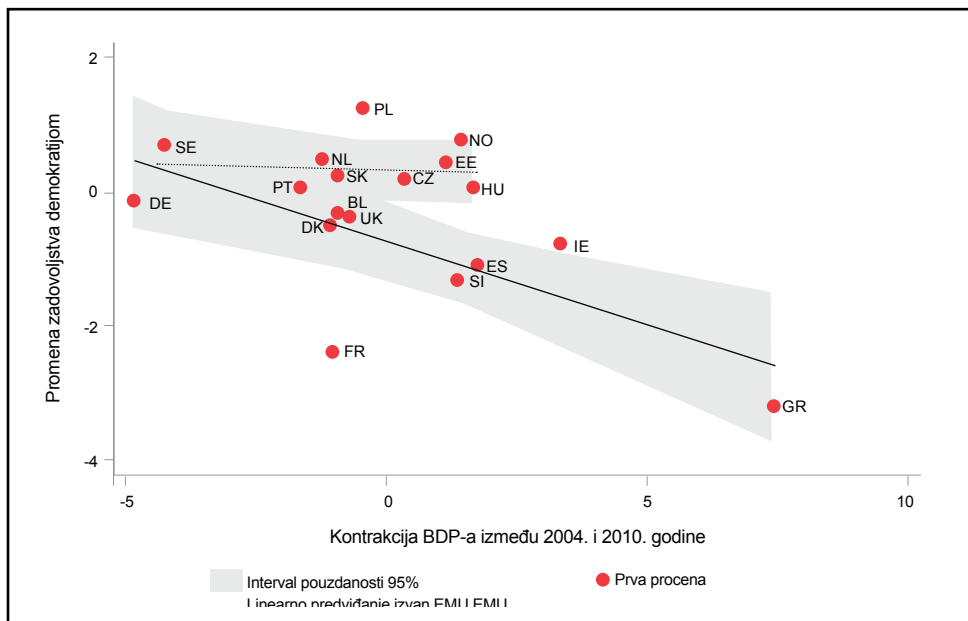
se ovaj fenomen sve više posmatra kao ključ za smanjenje nivoa siromaštva i sprečavanje društvene marginalizacije. Odista, mnoge promene u socijalnoj politici širom Evrope od devedesetih godina naovamo bile su motivisane shvatanjem da je potrebno obezbediti visok nivo posvećenosti ljudi zaposlenju.

Ekonomska kriza se smatra potencijalnom pretnjom za posvećenost zaposlenju jer se smatra da nezaposlenost vremenom dovodi do erozije radne etike. Međutim, podaci iz Evropskog društvenog istraživanja dovode ovu pretpostavku u pitanje. Oni pružaju jedan indikator nefinansijske (ili intrinzične) posvećenosti zaposlenju, jer uspevaju da razluče da li ljudi žele da rade čak i ako ne

postoji finansijska potreba. Kao što se vidi na Grafikonu 6, nema dokaza da su nezaposleni manje posvećeni zaposlenju nego zaposleni. To je bio slučaj čak i sa ispitanicima koji su dugo bivali bez posla. Zapravo, nezaposleni u nekim zemljama pokazuju veću posvećenost od onih sa plaćenim poslom, posebno u zemljama koje su doživele konstantnu visoku nezaposlenost u 2000-im.

Iskustvo za koje se zaista čini da ima negativne efekte na posvećenost zaposlenju jeste nesigurnost posla među zaposlenima. U južnoj i istočnoj Evropi, veća posvećenost nezaposlenih u poređenju sa zaposlenima uglavnom je rezultat veoma niskih nivoa posvećenosti među zaposlenima koji nemaju siguran posao.

Grafikon 8. Ekonomska kontrakcija i promene u zadovoljstvu demokratijom 2004 - 2010: rezultati dvostepene regresije

Ovo je naročito problematično kada se uzme u obzir da ljudi sa nesigurnim poslovima predstavljaju znatno veći udeo radne snage nego nezaposleni. Štaviše, s obzirom na značaj ranog formiranja stavova za dugoročne orijentacije ljudi, važna je činjenica da su ovi efekti posebno naglašeni među mlađim odraslim ispitanicima do 30 godina starosti.

Subjektivno blagostanje

Danas imamo dosledne pokazatelje da nezaposlenost ozbiljno utiče na umanj enje životnog zadovoljstva ljudi i da njeni ož iljci mogu potrajati. Ona takođe ima i efekat preliivanja, umanjujući životno zadovoljstvo drugih članova domaćinstva. Međutim, postoji značajno neslaganje u pogledu faktora koji utiču na ovo. Relativno malo se zna o tome da li efekti gubitka posla variraju u zavisnosti od opšteg stepena nezaposlenosti.

Neka objašnjenja zbog čega je nezaposlenost toliko štetna za životno zadovoljstvo naglašavaju njene implikacije u smislu novčane deprivacije, dok druga ukazuju na načine na koji nezaposlenost kida društvene veze i uzrokuje izolaciju. Podaci iz Evropskog društvenog istraživanja pokazuju da, iako su oba faktora važna, pre svega je novčana deprivacija ta koja utiče na životno zadovoljstvo. Deprivacija je bila odgovorna za više od polovine ovog efekta kod nezaposlenih osoba i za celokupan efekat kod njihovih partnera. Upravo iz tog razloga, kao što se može videti na Grafikonu 7, uticaj nezaposlenosti je slabiji u nordijskim zemljama nego u anglosaksonskim, kontinentalnim i zemljama Istočne Evrope. Nordijske zemlje imaju sisteme socijalne zaštite koji pružaju mnogo izdašniju finansijsku podršku nezaposlenim osobama i ovo značajno umanjuje finansijsku deprivaciju koju uzrokuje nezaposlenost.

Nezaposlenost u zemljama južne Evrope takođe deluje kao veoma različito iskustvo u odnosu na druge delove Evrope, jer se nezaposleni malo razlikuju od zaposlenih po pitanju svog životnog zadovoljstva. Ovo je delimično odraz izuzetno niskog nivoa životnog zadovoljstva među zaposlenima u ovim zemljama.

Naposletku, čini se da opšti nivo nezaposlenosti u određenoj zemlji nije povećavao ili smanjivao štetne efekte nezaposlenosti za pojedinca. Lično iskustvo ekonomske krize, kao što je nezaposlenost, nezaposlenost partnera, finansijske teškoće i nesigurnost, je to koje suštinski utiče na životno zadovoljstvo, a ne relativni položaj osobe u odnosu na druge u širem društvenom okruženju.

Politička legitimnost

Istorijsko iskustvo tridesetih godina prošlog veka, koje omogućava najbliže poređenje s trenutnom ekonomskom krizom u smislu ozbiljnosti, postavlja pitanje uticaja naglo rastućih stopa nezaposlenosti i povećane nesigurnosti posla na verovanje ljudi u legitimitet njihovih političkih institucija - posebno na nivo njihovog političkog poverenja i zadovoljstva postojećim demokratskim institucijama. Da li postoji rizik da produžena ekonomska kriza ugrozi same temelje popularne podrške demokratiji?

Zaista, u periodu od 2004. do 2010. došlo je do opadanja u ukupnom nivou političkog poverenja i zadovoljstva demokratijom u većem delu Evrope, ali je stepen opadanja značajno varirao između država. Opadanje je bilo značajno u Britaniji, Belgiji, Danskoj i Finskoj; posebno značajno u Francuskoj, Irskoj, Sloveniji i Španiji, i dostiglo zaista alarmantne razmere u slučaju Grčke. Dalje, promene političkog poverenja i zadovoljstva demokratijom bitno su u korelaciji sa promenama rasta BDP-a tokom pomenutog perioda.

Postojala su dva načina na koje je ekonomska kriza umanjila politički legitimitet. Nalazi istraživanja su jasno potvrdili da je lična ekonomska osetljivost na krizu - bilo u pogledu klasnog položaja ispitanika, iskustva nezaposlenosti ili finansijskih teškoća - povezana s nižim nivoima političkog poverenja i većim nezadovoljstvom funkcionisanjem demokratije. Ali efekti krize su se osećali i među onima koji nisu lično platili njenu cenu. Ne samo da je kriza dovela do pogoršanja objektivnog ekonomskog stanja mnogih građana, već je rađala i široku nelagodu u pogledu budućnosti određene zemlje, čak i među onima koji nisu direktno iskusili teškoće. Ovaj širi rast nezadovoljstva ekonomskom situacijom zemlje bio je čvrsto vezan za pad političkog legitimiteta.

Pored ozbiljnosti krize same po sebi, postojao je i određeni institucionalni faktor koji je uticao na percepcije adekvatnosti ekonomskog upravljanja i legitimiteta političkih institucija - naime, da li je zemlja članica Evropske monetarne unije ili ne. Kao što se vidi na Grafikonu 8, efekat ekonomske kontrakcije na zadovoljstvo demokratijom prvenstveno karakteriše zemlje evrozona. Ovo se može posmatrati kao odraz činjenice da su vlade u ovim zemljama bile u slabijoj poziciji da pronađu politička rešenja za krizu na nacionalnom nivou.

Zaključci

Nalazi Evropskog društvenog istraživanja pokazuju da je ekonomska kriza imala značajne posledice po kvalitet rada. Ona je dovela do redukcije mogućnosti za obuku koju su obezbeđivali poslodavci, do promena u obrascima organizacije rada u nekoliko istočnoevropskih zemalja, do višeg nivoa intenziteta rada i do veće nesigurnosti posla. Istovremeno je oslabila društvenu integraciju putem negativnih efekata nesigurnosti posla na posvećenost mladih zaposlenju i potkopavanjem poverenja ljudi u politiku i njihovog zadovoljstva demokratijom.

Ali, mnoge varijacije između zemalja i grupa zemalja takođe su bile veoma stabilne kroz vreme. Pre svega, nordijske zemlje su se i dalje isticale pružanjem daleko najvišeg kvaliteta rada i najveće zaštite od psiholoških teškoća uzrokovanih nezaposlenošću. Jasno je da institucionalni okvir zemalja - naročito njihovi obrasci regulacije zapošljavanja i priroda njihovih socijalnih država - igraju važnu ulogu u određivanju kvaliteta svakodnevnog života ljudi.

Dva pomenuta ESS modula nam omogućavaju da proučavamo efekte ekonomske krize do 2010. godine. Ali ipak smo još uvek daleko od epiloga. Od 2011. Evropa je ušla u novu fazu krize - krize suverenog duga. Ta kriza je verovatno dovela do još većeg poremećaja u radu ljudi i porodičnom životu, posebno u južnoj Evropi. Ona je verovatno dovela i do mnogo veće polarizacije između različitih evropskih regija. To je bila i faza krize koja je u mnogim zemljama praćena izrazitim prestrukturiranjem javnog sektora, što je verovatno imalo naročito teške posledice za žene.

Biće suštinski važno da se omogući da ESS nastavi da prati promene obrazaca radnog života u Evropi i njihove implikacije kako za porodicu, tako i za širu zajednicu.

Dodatna literatura

Gallie D. ed. (2013, forthcoming) *Economic Crisis, Quality of Work and Social Integration*. Oxford: Oxford University Press.

Gallie, D. ed. (2007) *Employment Regimes and the Quality of Work*. Oxford: Oxford University Press.

Gallie, D. & Russell, H. (2009) *Work-family conflict and working conditions in Western Europe*. *Social Indicators Research*, 93(3):445-467.

McGinnity, F. & Whelan, C.T. (2009) *Reconciling work and family life. Evidence from the European Social Survey*. *Social Indicators Research*, 93(3):433–445.

Steiber, N. (2009) *Reported levels of time-based and strain-based conflict between work and family roles in Europe: a multi-level approach*. *Social Indicators Research*, 93(3):469–488.

Fusnote:

Više detalja o ESS-u može se naći na www.europeansocialsurvey.org, uključujući detalje o zemljama učesnicama, veličini uzorka, upitniku i stopama odgovora.

¹ Nalazi iz prvog modula iz 2004. su bili široko publikovani, videti na primer Gallie, 2007; Gallie and Russell, 2009; McGinnity and Whelan (2009) i Steiber (2009).

² U većini analiza Francuska je bila tretirana odvojeno od drugih kontinentalnih zapadnoevropskih zemalja zbog svog posebnog institucionalnog sistema.

³ Kriterijum za merenje stepena konflikta posao-porodica izveden je iz četiri ESS pitanja: „Koliko često nastavljate da brinete o problemima na poslu kada ne radite?“, „Koliko često se osećate suviše umorno nakon posla da biste uživali u stvarima koje biste voleli da radite kod kuće?“, „Koliko često vam se čini da vas vaš posao sprečava da posvetite onoliko vremena koliko biste želeli vašem partneru ili porodici?“, „Koliko često vam se čini da je vašem partneru ili porodici dosta pritiska koji vaš posao nosi sa sobom?“. Indeks varira od 1 (nikada) do 5 (uvek).

⁴ U smislu posvećenosti “ideji zaposlenja”, odnosno ideji da je posao važan aspekt života.

O ESS-u

Evropsko društveno istraživanje je Evropski konzorcijum za istraživačku infrastrukturu (ESS ERIC) koji pruža besplatno dostupne unakrsne nacionalne podatke o stavovima i ponašanju javnosti.

ESS je akademski organizovano istraživanje koje se sprovodi širom Evrope od 2001. Njegova baza podataka sadrži rezultate gotovo 350.000 obavljenih intervjua sprovedenih svake dve godine sa novim, transversalnim (cross-sectional) uzorcima. Istraživanje meri stavove, uverenja i obrasce ponašanja različitih populacija u više od trideset zemalja.

Teme ESS:

- Poverenje u institucije
- Politički angažman
- Društveno-političke vrednosti
- Moralne i društvene vrednosti
- Socijalni kapital
- Društvena isključenost
- Nacionalni, etnički i verski identitet
- Blagostanje, zdravlje i sigurnost
- Demografski sastav
- Obrazovanje i zanimanje
- Finansijska situacija
- Situacija u domaćinstvu
- Stavovi o socijalnoj politici
- Poverenje u pravosuđe
- Iskazivanje i iskustvo ejdžizma
- Državljanstvo, participacija i demokratija
- Imigracija
- Porodica, rad i blagostanje
- Ekonomski moral
- Organizacija toka života

Saznajte više o ESS ERIC i pristupite podacima na www.europeansocialsurvey.org

Saznajte više o evropskim nivoima blagostanja na posebnoj ESS veb stranici www.esswellbeingmatters.org

Pratite ESS na Twitteru @ESS_Survey

Lajkujte ESS na Fejsbuku @EuropeanSocialSurvey

Ova publikacija je dobila sredstva iz programa Evropske unije za istraživanje i inovacije Horizont 2020 u okviru sporazuma o dodeli sredstava Br. 676166.

Izdavač: Evropsko društveno istraživanje ERIC (European Social Survey ERIC) City University of London Northampton Square, London EC1V 0HB, United Kingdom

Maj 2018

ESS je 2013. dobio status Evropskog konzorcijuma za istraživačku infrastrukturu društvenih istraživanja (ERIC). Tokom 7. runde, ESS ERIC je imao 14 zemalja članica i 2 zemlje posmatrača.

Članovi:

Austrija, Belgija, Češka, Estonija, Francuska, Nemačka, Irska, Litvanija, Holandija, Poljska, Portugal, Slovenija, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo.

Posmatrači:

Norveška, Švajcarska

Ostali učesnici:

Danska, Finska, Mađarska, Izrael, Letonija, Slovačka i Španija

Višenacionalne savetodavne grupe Generalne skupštine ESS ERIC su Savetodavni odbor za metode (Methods Advisory Board, MAB), Naučni savetodavni odbor (Scientific Advisory Board, SAB) i Finansijski komitet (FINCOM).

Sedište ESS ERIC, gde se nalazi njegov direktor (Rory Fitzgerald), nalazi se na City, University of London.

Osnovni naučni tim (Core Scientific Team) ESS ERIC uključuje GESIS - Lajbnic Institut za društvene nauke (Nemačka); Katholieke Universiteit Leuven (Belgija); NSD - Norveški centar za istraživačke podatke (Norveška); SCP - Holandski institut za društvena istraživanja (Holandija); Universitat Pompeu Fabra (Španija); Univerzitet u Ljubljani (Slovenija).

